

SİGORTANIN OSMANLI HUKUKUNA GİRİŞİ

Dr. Mustafa AVCI*

A-Kavram

İtalyanca *sicurta* kelimesinden alınan ve dilimize sigorta olarak yerleşen kelime¹, Fransızca'ya emniyet ve güvenlik manasına gelen *sécurité*, İngilizce'ye de *security* olarak geçmiştir.² Sigortanın sözlük anlamı emniyet, güven, nefsin mutmain olması, korkusuz ve güven içinde bulunmasıdır.³ Bu kelime İbn Abidin tarafından ilk olarak "sevker" şeklinde kullanılmış, günümüzde sigorta şeklini almıştır. Ancak sigorta akdi için Fransızca'da hukuki terim olarak emniyet ve güvenlik vermek manasına gelen *l'assurance*, İngilizce'de ise *insurance* kelimesi kullanılmaktadır. Arapça'da kullanılan "et-te'min"⁴ kelimesi Fransızca'daki *l'assurance* kelimesinin tam karşılığıdır,⁵ "emin kılma, güvence altına alma" anlamlarına gelir.

B-Sigorta Fikrinin Doğuşu

İnsanlar hayatları boyunca bazen gelir ve kazançlarında eksilmeye ya da kayba yol açan, bazen de ek harcamalar gerektiren olay ve tehlikelerle karşılaşır. Nehir taşar, ev ve ekinleri su basarsa bir tehlikedir, insan hastalanırsa, yaşlanırsa ve çalışamazsa bir tehlikedir, ev yanar, yağmur yağmaz kuraklık olur veya dolu yağarsa bir tehlikedir, harp olur, isyan olur, can ve malımız zarar görürse bir tehlikedir. Ekonomik ve sosyal alanları tehlikelerle karşı karşıya olan insanlar, iradeleri dışında meydana gelmesi muhtemel doğal veya sosyal tehlikelere (risk) karşı korunmak isterler. Bu da iki yolla olur. Ya tehlikeleri önler, ya da bunların meydana getirdiği zararları tahammül edilir hale getirirsiniz, ya da önlemek mümkün olmazsa onun zararını asgari seviyeye indirirsiniz. Doğadaki değişiklikleri ve dolayısıyla tehlikeleri önlemek imkanı yoktur. İnsan yaşlanır, ölür, deprem olur, gemi batar. Tehlikelerin kendisine yönelik iradi, gayri iradi (refleks) ve ferdi mücadele teknikleri yeterli olmayınca insanlar toplu mücadele yöntemle-

* Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi

1 ARSEVEN, Haydar, *Sigorta Hukuku*, İst.1991, s.3. "İtalyanca *sicurta* kelimesinden lisansımıza aktarılmış ve eşyanın kıymetini bir ücret-i muayyene mukabilinde tazmin taahhüdüyle kazadan temin manasında istimal olunmuştur." ERGİN, O. Nuri, *Mecelle-i Umur-ı Belediye*, İst.1995, V/1977.

2 "Bir adamın malını meblağı muayyen mukabilinde kumpanyanın (sigorta şirketinin) zaman-ı tahtına (tazmin sorumluluğu altına) vaz etmesidir." İBN HÂZİM FERİD, "Sigorta", *Beyânülhak*, İst.1325, Yıl:1, C:II, No:27-29, s.634.

3 *Türkçe Sözlük*, Türk Dil kurumu, II/1306.

4 ERGİN, V/2977. Kelimenin sözlük ve terim anlamı hakkında geniş bilgi için bkz. ÂL MAHMUD, Abdullatif Mahmud, *et-Te'mînü'l-İctimai fi Dav'i's-Şer'ati'l-İslamiyye*, Beyrut, 1994, s.25vd.

5 TUNCAI, A. Can, *Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri*, İst. 1998, s.17.

ri geliştirmeye çalışmışlardır. Fakat tehlikenin kökünü kazımak insanlığın ebedi tutkusu olarak kalacak, hayatın olduğu yerde tehlike ve mücadele de sürecektir. İnsanlar ilk çağlardan beri tehlikelerin zararını azaltma yönünde mücadele vermişler, kendilerini ve ailelerini karşılaştıkları muhtelif tehlikelere karşı emniyete alma ihtiyacını hissetmişler, bunun için çeşitli yollar ve tedbirler düşünmüşlerdir.⁶

Tehlikenin acı sonucundan kurtulmak için ilk akla gelen ferdi mücadele şekli tasarruftur. İlgüdüsel olarak hayvanlarda bile mevcut olan tasarruf ve ihtiyaç stoklaması insanların ilk başvurdukları, ancak günümüzde bile önemini yitirmemiş bir mücadele tekniğidir. Para biriktirme, tasarruf hesabı açtırma, tasarruf sertifikası vb. günümüzdeki tasarruf şekilleridir⁷. Bireysel tekniklerin faydaları olmakla birlikte, tasarruf yapamayanlarla paradaki değer düşmeleri tasarrufun satın alma gücünü azaltmaktadır. Bu sebeple yeterli bir güvenlik rejimi olamaz.

Başka kişilerin katılımını gerektiren güvenlik teknikleri de sosyal yardım ve hukuki sorumluluk şeklinde ortaya çıkar. Ancak asıl olan toplu tekniklerle güvenliğin sağlanmasıdır.

Toplu tekniklerden yardım sandıkları ticari amaç taşımayan ve sigorta tekniğinin aksine herhangi bir aracı kabul etmeyen, kendilerini güvence altına almak isteyen ve aynı şartlar içinde bulunan bir topluluğun oluşturduğu, topluluk üyelerinden herhangi birinin karşılaştığı riskin yükünü öteki üyeler arasında dağıtan ve üyelerin temsilcileri tarafından yönetilen kurumlardır.⁸ Avrupa'da uzun süre kendilerini güvenceye almak isteyen işçilerin başvurduğu bu teknik sendikaların kurulması yasak olduğu için Fransa'da mutualite, İngiltere'de ise friendly societies adını alan yardım sandıklarıdır, bu sandıklar üretim ve tüketim kooperatifleri kurmuşlar, hastalık, kaza, yaşlılık ve sakatlık gibi bir kısım risklere karşı yardım sağlamışlardır.⁹

Toplu mücadele türünde başkaları ile beraber hareket etme ve tehlikenin sonucunu daha geniş bir kitle üzerine yayma düşüncesi vardır. Yoksula, hastaya, sakat veya muhtaç birine yardım düşüncesi dini veya ahlaki bir borçtan, yahut örf ve adetten kaynaklanabilir. Özellikle aile fertleri, yakın akraba ve komşular arasında yardımlaşma daha çok görülür. Sigorta da toplu mücadele tekniklerinin en

6 YAZGAN, Turan, Sosyal Sigorta, İst. 1977, ARSEVEN, Sigorta Hukuku, s.3-4. "Tabî'l-vukû olan şu hallere heyet-i ictimaiyece te'min-i emlak meselesi nazar-ı itinağa alınmış ve bunun neticesi olarak sigorta kaziyesi meydana çıkmıştır." İBN HÂZİM FERİD, s.633.

7 TUNCAY, s.8.

8 GÜZEL-OKUR, Sosyal Güvenlik Hukuku, İst.1998, s.11-12.

9 GÜZEL-OKUR, s.11.

gelişmişlerindedir. Günümüzde yaygın olan sigortanın tarihi seyrini inceleyebiliriz.

C-Sigortanın Tarihçesi

Sigortanın tarihi henüz yazılmamıştır. Sigortaya benzer bazı kuruluşlar eski çağlarda da var olmuş,¹⁰ bu günkü anlamda sigortacılık değil, riziko paylaşımının münferit şekilleri bazen bir kanun, bazen egemen gücün emri, bazen de ilgili çevrelerin uygulaması ile olmuştur.¹¹ Sigortacılığın bilinmediği zamanlarda başka hukuki şekil ve kurumlar emniyet temini için kullanılmıştır¹². Doğuş tarihi bilinmemekle birlikte ilk olarak deniz ticareti alanında uygulanmıştır.

1-Eski Çağlar

Eski çağlarda kabile, daha sonra aile içi dayanışma ve yardımlaşma güvenliğinin temininde doğal yollar olarak görülmüş, eski kabileler bir tür üretim ve tüketim birliği halinde yaşamıştır. Aile içi dayanışma tarım ekonomisine geçişten sanayileşme öncesine kadar olan dönemde güvenliğinin temininde önemli rol oynamış, sanayi devriminden sonra da bütünüyle kaybolmamıştır.

M.Ö. 4500 yıllarında Mısır'da yaşayan taş yontucularının aralarında bir sandık kurdukları ve birinin ölümü halinde bu sandıktan yardım yaptıkları ele geçen bir papirüsten anlaşılmıştır.¹³

Deniz öduncü eski medeniyetlerde de bilinirdi. M.Ö. 3000 yıllarında Çinli tacirler yüklerini kayıklarla taşıyorlar, bir kayık kayaya çarpıp parçalanınca zarar tüm tacirler arasında paylaşıyordu.¹⁴ M.Ö. 1800'lerde Mezopotamya'da hüküm sürmüş olan Hammurabi'nin Kanunu haydutların saldırısına uğramış kervanların zararlarının diğer kervanlar arasında paylaşılmasını öngörmüştü. Bu tehlike paylaşımı kara taşımacılığındaki bir örnektir.¹⁵ Yine bu Kanununun 23-24. paragraflarına göre bir haydut veya soyguncunun saldırısına uğrayan kişi, fail yakalanmaz

10 MANNAN, M. A. İslam Ekonomisi (Çev. Tevfik Ömeroğlu) İst. 1980, s.484.

11 ARSEVEN, Sigortanın Tarihçesi, s.418.

12 KENDER, Rayegan, Türkiye'de Hususi Sigorta Hukuku, İst. 1995, s.11-12.

13 ÇETİNOĞLU, Muharrem, Türkiye'de Sigortacılık Teknik Esasları Üzerine Bir İnceleme, İst.1965, s.3. Mısır'da Yusuf (as) yedi bolluk yılında rezervler teşkil ederek yedi kıtlık yılında dağıtmış, böylece üretim, tüketim ve tasarruflar arasında anlamlı bir ilişki kurarak hayat seviyesindeki büyük dalgalanmaları önlemiştir. RICHARDSON, J. H. İktisadi ve Mali Yönüyle Sosyal Güvenlik (Çev: T. Yazgan) İst.1970, s.4, DİLİK, Sait, Sosyal Güvenlik, Ank.1991, s.15, TUNCAY, s.9. Bazıları Hz. Yusuf'un bu uygulamasını sigorta fikrinin nüvesi sayarlar. Halbuki onun yaptığı stoktur ve insanlık stokun önemini anladığı günden beri iktisadi bir mecburiyet olarak uygulaya gelmiştir. Yusuf (as)'ın özelliği bu uygulamayı vahiyle gelen haberle yapmış olmasıdır. BİLTÂCİ, Muhammed, 'Ukûdu't-Te'mîn, Mısır, 1982, s.9

14 YAMAN, Erdal, Dış Satış Kredisi Sigortası, Ank.1983, s.20.

15 ARSEVEN, Sigortanın tarihçesi, s.419.

ve mağdur zararının bütün ayrıntılarını gösterir bir beyanda bulunursa mal ve can zararını soygunun yapıldığı şehir, bölge veya o yerin yöneticisi tarafından öderirdi.¹⁶ Devlet emniyet fonksiyonunu yerine getiremediği için kanundan doğan kamu sigortası gereği bu ödemeyi yapardı.¹⁷

Roma İmparatorluğunda Roman Collegia'lar üyelerine ödemelerde bulunan ve cenaze masraflarını karşılayan derneklerdi, İmparatorluk döneminde tüzel kişilik kazandı ve girilmesi mecburi meslek birliklerine dönüştü,¹⁸ kapsam genişletilerek ölüm, iş göremezlik ve emeklilik halleri de sigorta kapsamında kabul edilmeye başlandı.¹⁹ Kural olarak ticari ortaklıkların tüzel kişiliği yoktu. Societates publicanorum veya büyük sınaî ortaklıkların, maden ve tuz işletmeleri için kurulanların tüzel kişiliği olduğu kabul edilir.²⁰ Devletin teminat vermesi, rizikoyu garanti etmesi şartıyla esir taşınmasını da bir tür sigorta sayanlar olmuştur.²¹

M.Ö. 640-558 Atina kanunlarına göre aynı siyasi eğilime mensup dini ve ya fikri cemiyetler ile aynı meslek ve sanat sahipleri arasında kurulmuş teşekküller üyelerinin ödedikleri primlere karşılık cenaze masraflarını karşılıyordu.

Deniz ödücü ile ilgili normlar Finikelilerde de vardı. Hindular ve Romalılar M.Ö. VI-VII. yüzyıllarda uygulamıştı.

¹⁶ Madde metni için bkz. TOSUN Mebrure-YALVAÇ, Kadriye, Sumer Babil Assur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı, Ank.1975, s.187. Aynı Kanun, § 126'ya göre, "eğer bir adam malı kaybolmadığı halde malım kayboldu derse ve bölgesini aldatsa bölgesi malı kaybolmamış gibi Tanrı önünde ilan edecek kaybolduğunu iddia ettiğinin iki katını yapıp bölgesine ödeyecektir." Bkz. TOSUN-YALVAÇ, s.197. Eski Türklerde de mahalle halkından birinin malı çalınır ve fail bulunamazsa mahalle sakinleri bu malı tazmin etmekle yükümlü tutulurdu. DANIŞMEND, İ. Hami, Eski Türk Seciye ve Ahlakı, İst. Ty. s.548-551.

¹⁷ ARSEVEN, Sigorta Hukuku, s.8.

¹⁸ KARADENİZ, Özcan, Roma Hukuku, Ank.1986, s.183, UMUR, Ziya, Roma Hukuku. İst.1979, s.414, UMUR, Z. Roma Hukuku Lügati, İst.1983, s.39. RADO, Türkan, Roma Hukuku Dersleri Borçlar Hukuku, İst.1980, s.144. DİLİK, Sosyal Güvenlik, s.14. Roma'da toplumun bütün sınıflarında birbirinden çok farklı nitelikte collegiumlar meydana getirilmiştir. Bir bölümünün kamu tüzel kişiliği vardır, bir bölümü yarı resmidir. Bazıları ise özel hukuk tüzel kişisidir. Amaçlarındaki farklılığa rağmen tümünde dini bir nitelik görülür. Augustus döneminde collegium görünümü altında yasa dışı baskı grupları oluşuyordu. Kuruluşu izne bağlandı. Daha sonraları klasik hukuk anlayışına ters olarak collegiumlara üye olmak mecburiyeti kalktı. Collegiumlar da bütün meslektaşları içine alması gerekmiyordu. Geniş bilgi için bkz. HATEMİ, Hüseyin, Medeni Hukuk Tüzel Kişileri, İst.1977, s.44vd.

¹⁹ ULAŞ, Işıl, Uygulamalı Can Sigortası Hukuku, Ank.1997, s.5.

²⁰ HATEMİ, Tüzel Kişiler, s.45.

²¹ ARSEVEN, Sigorta Hukuku, s.9.

2-Orta Çağ

Orta Çağda Kilise ve Manastır gibi dini kuruluşlar da yoksullara, hastalara, kimsesiz çocuklara, dul ve yetimlere halkın bağışlarından oluşan fonlardan yardım yaparlardı. Bu yardımlar genellikle kilise ve manastırların bünyesindeki hastanelerde fakir ve parasız hastalara tedavi ve bakım sağlama, onlara para, yiyecek ve giyecek verme şeklinde oluyordu.²²

XVII. yy.da İspanya'da XIX. yy. da ise Fransa'da ortaya çıkan mutualite ve İngiltere'de ortaya çıkan "friendly societies" muhtaçlara yardım eden derneklereydi.²³

Özel sigorta türünde ilk ortaya çıkan deniz öduncünden (bottomry) kaynaklanan deniz sigortasıdır.²⁴ Deniz sigortasının klasik zamanlarda Kuzey Afrika Müslümanları tarafından tesis edildiği söylenir.²⁵

Deniz rizikolarının karşılanması konusunda büyük gelişmeler kaydedilmiş, ancak bu arada bir çok yolsuzluklar yapıldığı için M.S.1230'da Papa VII. Gregoire deniz öduncü akdinin haramlığına faizli uygulama sebebiyle hükmetmiş ve dinen yasaklamıştır.²⁶

Prim esasına dayalı sigorta²⁷ uygulaması ilk defa 1250 yıllarında Venedik, Pizza ve Floransa'da görülmüştür. Fransa, Hollanda, İspanya ve İtalya gibi denizci ülkelerde sigorta kazalara karşı korunmak ihtiyacıyla uygulanmaya başlanmıştır. M.S. 1310'da Belçika'nın Batı Flandır bölgesi şehirlerinde deniz sigortası tesis edilmiştir.²⁸

XV. ve XVI. yy.da deniz sigortaları alanında tedvin faaliyeti başlamıştır. İlk önemli kanun 1435 tarihli Barcelona Emirnamesi (Ordonnance de Barcelona) dir. 1436, 1453 ve 1461'de tadil edilmiş ve yerini 1484 tarihli "Grande Ordonnance de Barcelona" almıştır. Bundan sonra diğer düzenlemeler olmuş, ancak bu prensiplerin kara sigortalarına ne zaman uygulanmaya başlandığı bili-

22 TUNCAY, s.9.

23 TUNCAY, s.12.

24 "Sigortanın mebdei pek yenidir. Seyr-i sefaın tehlikeleri bi'n-nisbe kesiru'l-vuku olmakla beraber ticaretle de alakadar bulunduğundan on dördüncü asırda sigorta fikri bu tehlikeleri bertaraf edebilmek düşünceleri meyanında zuhur etmiş ... ilk defa İtalya'da vücut bulmuştur." ERGİN, V/2977dn.

25 HAMİDULLAH, Muhammet, İslam'da Devlet İdaresi (Çev: K. Kuşçu), Ank.1979, s.357.

26 ÇETİNOĞLU, Muharrem, Türkiye'de Sigortacılık Teknik Esasları Üzerinde İnceleme, İst.1965, s.3vd.

27 Günümüzdeki anlamıyla primli sigortanın gelişmesi kapitalizm ile sıkı ilişkisi vardır. KOCATAŞKIN, Işın, Dünyada ve Türkiye'de Sigorta ve Reasürans Tarihçesine Kısa Bakış, İst.1990, s.15.

28 BİLTACI, s.12.

nememiştir.²⁹ 1560'ta "Ordonnance de Bilbao"yu 1681 yılında "Ordonnance de la Marine" takip etmiştir.

1591 yılında Almanya'da "Feuer Casse" olarak bilinen bir yangın derneği örgütlenmiş,³⁰ Londra'da 1666 senesinde vuku bulan yangında 13.000 ev ile yüze yakın kilise hasara uğramış ve bu yangını müteakip çok sayıda yangın sigortası şirketi kurulmuş, bunu hayat sigortaları takip etmiştir. Fransa'da ise sigorta mefhumu XVIII. yy. da yerleşmiştir.³¹ Sigorta emniyet satan bir kurumdur, sigortacının ödeme gücü önemlidir. Bu sebeple XVII. yy.dan itibaren ruhsatlı ve imtiyazlı sigortacılık ortaya çıkmış, bu suretle sigortacının ödeme güçlüklerine çare bulunmaya çalışılmıştır. Fransa'da 21.5.1686 tarihli bir kararla "Chambre Genele d'assurance" adlı bir şirkete 6 yıllık imtiyaz verilmiş ve bu imtiyazı diğer şirketlere verilenler takip etmiştir. imtiyazlı sistem İngiltere'de 1720 yılında yürürlüğe girmiş, İtalya, Danimarka ve İsveç'te de bu uygulama görülmüştür.³²

XIX. yy. gelişen önceki sigorta nevelerine sorumluluk sigortası eklenmiştir. XX. yy. sigorta için hamle çağı olmuş istatistik esasları sigortada kullanılmaya başlanılmış sanayi hayatının temel unsuru olan işçi sınıfının sosyal güvenliklerini temin için sosyal sigortalar tanzim edilmiş ancak bu durum hususi sigortaların önemini azaltmamıştır.³³ Hatta sosyal güvenliğini tamamen hususi sigortalar eliyle gerçekleştiren ülkeler bile mevcuttur. (Şili gibi)³⁴

D-İslam'da Güvenlik Kavramının Teorik Temelleri

İslam'ın ilk kaynaklarında sigortanın günümüzdeki şekline dair malumata rastlamak mümkün değildir. Emniyet arzulanan ve Kuran'da yer yer ele alınan bir konudur.

1-Kuran-ı Kerim

Hz. İbrahim "Bu şehri (Mekke'yi) emniyetli kıl!" şeklinde dua etmiş, (14/35, 2/126) Allah bu duayı kabul etmiş ve büyük bir nimet olan emniyeti Mekke'ye vermiş, (28/57) güvenli şehir üzerine yemin etmiştir.(95/3) "...Kâbe'yi insanlara (sevap için) toplanti ve güven yeri yaptık..." (Bakara, 2/125)

²⁹ ZERKA, Mustafa A. Nizamü't-Te'min, Beyrut, 1984, s.14. Bu emirnamede akdin noter senedine bağlı olması ve malın ¼ değerle sigorta edilmesi benimsenmiştir. ARSEVEN, Sigortanın Tarihçesi, s.423.

³⁰ EYÜPOĞLU, Erdal, Sigorta İşletmelerinde Giderler, İst.1978, s.7.

³¹ BİLTACI, s.16.

³² ARSEVEN, Sigortanın Tarihçesi, s.424.

³³ KENDER, s.13.

³⁴ TUNCAY, s.11.

“Allah güven ve huzur içinde, ekonomik doygunluğu had safhada olan bir toplumu misal verir ki, halkın rızıkı her taraftan (karadan ve denizden) bol bol gelirdi. Fakat Allah'ın nimetlerine nankörlük ettiler de Allah ceza olarak onlara açlık ve korku elbisesini tattırdı.” (Nahl, 16/112)

Ayetlerde Allah'ın indirdiklerini tatbik ile iktisadi tehlikelerden kurtulmak arasında ilgi kurulmaktadır. (5/66)

“Allah sizden iman edip de salih amel işleyenlere...güven sağlayacağını vadetti.” (Nur, 24/55)

İnsanın fizyolojik ve ekonomik varlıklarının (mal ve nesilde) sırf imtihan için bile tehlikeye (korku, açlık ve eksilme) maruz kalabileceği haber verilmektedir. (Bakara, 2/155)

Allah yolunda infak etmeden ve savaşmadan sırf ekonomik durumu düzeltmeye çalışmak insanın kendini kendi eliyle tehlikeye atması olarak nitelendirilmiştir. (Bakara, 2/195)

Emniyetin zıddı olan korkunun şeytandan kaynaklandığı bildirilmektedir. (Alü İmran, 3/175) İnsana geçim konusunda fakirliğe düşmek korkusunu ilka eden de şeytandır (Bakara, 2/268). Şeytanın işi insanları, Allah'tan başkasıyla korkutmak ve Allah korkusunu azaltmaktır. Ondan uzak olan korkudan da uzak olacak, dolayısıyla emniyeti elde edecektir.

Kuran ibret için geçmiş milletlerden, israfları, hak tanımazlıkları, Allah'a isyanları, zayıflara zulümleri ...vb. yüzünden kendilerinin de, ekonomik varlıklarının da helak olduğunu anlatmaktadır. (Misal için bakınız: Kasas, 28/58, 78, Alü İmran, 3/117, Yunus, 10/13, Meryem, 19/74, Enbiya, 21/9, En'am, 6/6, Enfal, 8/54, Taha, 20/134, İsrâ, 17/16, Hâkka, 69/6) Görülüyor ki ayetlerde metafizik alemle riskler arasında bir bağ kurulmaktadır.³⁵

2-Sünnet

Hz. Peygamber, ömrün kötüsünden (ihtiyarlık dahil) acizlikten (hastalık ve sakatlıklar dahil) üzüntülerden, kederden, ezici borçtan, insanların zulmünden, zenginliğin ve fakirliğin şerrinden, yoksulluktan, aşağılanmaktan, ezilmekten, nimetlerin elden çıkmasından, sağlığını yitirmekten, çeşitli afetlerden, açlıktan, **enkaz altında kalmaktan, evinin yıkılmasından, düşüp yuvarlanmaktan, boğulmaktan, yangından, zehirlenmelerden**, (kısacası emniyeti ihlal eden tüm tehlikelerden) Allah'a sığınmıştır.

Hadislerde de ayetlere paralel olarak risklerin maddi olmayan tedbirlerle önlenileceği (mesela kuraklığın sebep olacağı riskler için dua edilebileceği)³⁶

³⁵ es-SABUNİ, M. Ali, Muhtasarı Tefsir-i İbn Kesir, Beyrut, 1981, II/420.

³⁶ Buhari, İstiska, 14.

ve bazı maddi tehlikelerin maddi olmayan faydalarının olduğu (mesela hastalığın günahları eriteceği)³⁷ geçim sıkıntısının, diğer ibadetlerin silemediği günahlara kefarete olacağı belirtilmiştir.

Söylenmek istenen sadece sosyal risk denen olayların bile sırf maddi bir olgu olarak görülmediği, sebep ve çare açısından maneviyatla ilgi kurulduğu gerçeğidir. Esasen Allah'ın çift yönlü yaratmadığı hiçbir şey yoktur. (Zariyat, 51/49)

Günümüzdeki güvenlik ve sigorta tanımlarından riskin tamamen ekonomik ve maddi bir olay olup, ahlâk ve metafizikle ilgisi olmadığı anlaşılmaktadır. Zenginlik günümüz güvenlik anlayışlarında risk olmadığı halde İslam'a göre risk olabilmektedir. Modern sosyal güvenlik sistemleri hümanisttir ve gayeleri insanda son bulur. İnsanın güvenliği de aslında üretimin güvenliği içindir. Oysa İslam'ın anlayışında insanın güvenliği Allah'a kulluğunun alt yapısını oluşturmaktır. Bu böyle olunca insana Allah'ı unutturan fakirlik kadar, şımartan serveti elinde sömürü aracı olarak tutan zenginlik de bir risktir. Çünkü insan nihayet Allah'a kulluk için yaratılmıştır. (Zariyat, 51/56) Binaenaleyh İslam'da güvenliğin amacı insanı yerine göre fakirliğin, yerine göre de zenginliğin tehlikelerinden koruyarak onu Allah'a kulluk görevini yerine getirecek seviyeye getirmektir.³⁸ Görülüyor ki, İslam'da güvenlik kavramının kapsamı daha geniştir.

E-Uygulama

1-İslam'ın İlk Dönemlerinde Sigorta Benzeri Uygulamalar

Hz. Peygamber daha 20 yaşlarında iken Mekke'de haksızlığa uğrayan veya malları gasp edilen kişilere yardım etmek üzere yapılan erdemliler andına (hılfü'l-fudûl) katılmıştır.³⁹ Bu topluluk sadece isimden ibaret kalmamış, suç işleyen veya haksızlık yapanın zararı ödemesi için bunların ihtarı yeterli olmuştur.⁴⁰

Yine Hz. Peygamber Medine'ye hicretinden 5 ay sonra Medineli maddi durumu iyi olan aile reislerinin, Mekkeli bir muhacir aileyi kendi yanlarına alarak birlikte çalışıp kazançlarını paylaşmak, hatta birbirlerine mirasçı olmalarını sağlamak üzere ahdi kardeşlik münasebeti (muâhât) tesis etti. Bu sayede muhacirler Medine'deki ekonomik yapı ile bütünleştiler. Askeri seferlere çıkılırken

37 Muvatta, Ayn, 8.

38 BEŞER, Faruk, İslam'da Sosyal Güvenlik, İst.1988, s.123vd. TUNCAY, s.14.

39 HAMİDULLAH, Muhammed, İslam Peygamberi (Çev: S. Tuğ) İst.1980, I/56-59. Bu and'a göre yerli-yabancı, hür-köle kim olursa olsun kimseye haksızlık yapılmayacak, zulme uğrayan olursa zarar zalimden alınarak veya kendi ceplerinden mazluma ödenecektir. ŞEKER, Mehmet, İslam'da Sosyal Dayanışma Müesseseleri, Ank.1984, s.39.

40 SEYDİŞEHİRİ, Mahmud Esad, İslam Tarihi (Sadeleştirilenler: A. L. Kazancı-O. Kazancı) İst.1983, s.385-386.

kardeş aile reislerinden biri alınıyor, diğeri iki ailenin de işlerini görmek üzere görevlendiriliyordu.⁴¹

Hz. Peygamber ve ilk dört halife döneminde sağlık problemi önemli bir masraf gerektirmediği gibi, at ve develerle yapılan yolculuklarda görülen kazalar da önemsizdi. Aileler evlerini ucuz ve basit malzemelerle kolay bir şekilde ve düşük masraflarla inşa ediliyordu. Bu yüzden hastalık, yangın ve trafik kazası gibi konularda ferdin gücünü aşan büyük riskler söz konusu olmuyordu. Buna karşılık asıl yük, esirlik veya mala ya da cana karşı verilen zararların tazmininde söz konusu oluyordu.⁴²

Sosyal sigortanın ilk izlerine de Hz. Peygamber'in tatbikatında rastlamaktayız.⁴³ Hamidullah'a göre dünyanın ilk yazılı anayasası olan Medine Vesikası⁴⁴ idari ve siyasi teşkilatlanma yanında din ayırımı yapmaksızın bütün vatandaşların sosyal güvenliklerini temine yönelik mecburi sosyal sigortanın esaslarına yer vermektedir.⁴⁵

Mezkur kanunun 3-11. maddeleri yalnız kabile isimleri değişmek üzere birbirine yakın ibarelerle dikte edilmiştir.

3. madde: "Kureş'ten olan Muhacirler kendi aralarında adet olduğu veçhile kan diyetlerini ödemeye iştirak ederler. Ve onlar harp esirlerinin fidye-i necatını müminler arasındaki iyi ve makul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre ödemeye katılırlar."

HAMİDULLAH, İslam Peygamberi, I/196-197, ŞEKER, s.44. Böylece Araplar arasındaki aşabiyetin ileride bir tefrikaya sebep olması da önlenmiş oluyor, yani hem ekonomik hem de sosyal barış açısından önem taşıyordu. SEYDİŞEHİRİ, s.547. Günümüzde deprem vb. felaketlerden etkilenenlerin sorunlarıyla yakından ilgilenilmesi için kardeş aile uygulamasına devlet tarafından çağrı yapılması muahatın önemini ortaya koymaktadır.

HAMİDULLAH, Muhammed, İslam'a Giriş (Çev: K. Kuşçu) Ank. Ty. s.200-201, DÖNDÜREN, Hamdi, Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali, İst.1993, s.170.

Sosyal sigortalar kapitalizmin doğurduğu haksızlıklar ve sosyal riskler sonucunda zorunlu olarak ortaya çıkmıştır. İslam'da böyle bir kuruma hiç ihtiyaç yoktur. Ancak yardımlaşma esprisi taşıdığı için İslam ile idare edilmeyen ülkelerdeki Müslümanlar adına tartışılmış, bir çok çağdaş alim bunu çabiz olarak değerlendirmiştir. BEŞER, Faruk, Fıkıh Araştırmaları Işığında Fetvalar-I, İzmir,1991, s.223.

Bu metin Müslümanlar ile Yahudiler ve diğer din mensupları arasında yapılmış bir antlaşma mahiyetindedir. Medine'de Müslümanlardan başka bir cemaatin kalmadığı Asrı saadetin son dönemlerinden itibaren bu anayasa tarihi bir metin olarak kalmış, yerine yeni bir metin konmamıştır. AYDIN, M. Akif, "Anayasa" DİA, III/154.

Kapitalist yapıya sahip toplumlarda tek taraflı risk esasına dayalı sigorta yerine İslam'da karşılıklı risk esasına dayalı sigorta sistemi bizzat Hz. Peygamber tarafından tesis edilmiş, Hz. Ömer devlet hazinesinden tacirlere kredi açmış, elde edilen kârı tacir ile devlet arasında taksim etmiştir. HAMİDULLAH, İslam Peygamberi, II/1037.

Bundan sonra on ikinci maddeye kadar Avf, Haris, Sâide, Cüşem, Neccâr, Amr bin Avf, Nebit ve Evs oğulları mevzu edilerek üçüncü maddedeki gibi bunların da kendi aralarında kan diyeti ve fidye-i necat ödemelerine iştirak edecekleri kaydedilmiştir.

12. madde: “Müminler kendi aralarında ağır mali mesuliyetler altında bulunan hiçbir kimseyi (bu halde) bırakmayacaklar. Fidyeye-i necat ve kan diyeti gibi borçlarını iyi ve makul bilinen esaslara göre vereceklerdir.”

Bu maddelerde her zümre, kendi içinde bir sosyal sigortaya kavuşmuş olacak ve hepsinin ayrı bir fonu olacaktır.⁴⁶

Bu maddeler: 1-Öldürme veya yaralama halinde öldürülenin ailesine verilecek olan kan bedeli, 2-Harp esirlerinin kurtarılması için ödenecek olan fidye-i necat (on ikinci madde, ilaveten aynı fonda umumi kaide koymaktadır). 3-Ağır mali mesuliyetler altında bulunan müminlerin bundan kurtarılması hususu tanzim edilmektedir.

Aidatlarda ödeme mecburiyeti getirilen, müeyyideye bağlanan ve Müslimgayrimüslim ayrımı yapılmayan bu sistemde Medine Site Devleti vatandaşı olmak mükellefiyet için yeter sebeptir.

Salih Tuğ bu bilgileri verdikten sonra, yukarıdaki hususları zamanımızdaki mecburi sosyal sigortalara benzetmektedir.⁴⁷ Hamidullah, “ağır borç altına girenler için sosyal sigorta tedbirleri alınmıştı” demektedir.⁴⁸ Ayrıca risklerin zaman ve şartlara göre değişebileceğini, ilk devirde sigortaya, halkın en fazla ihtiyaç duyduğu alanlarda gidildiğini, günümüzde değişik rizikoların sigortaya konu olabileceğini söylemektedir.⁴⁹

Medine Vesikası'nda yer alan meâkil (âkile) sistemi, karşılıklı yardımlaşma sigortası mı yoksa sosyal sigorta mıdır? Kanunla düzenlenmesi ve mecburiyet esasından dolayı bunu sosyal sigortalara benzetmekte ise de, her kabilenin kendi aralarında yardımlaşmasının sağlanması sebebiyle yardımlaşma sigortasına benzetilmektedir. Günümüzdeki düzenlemelere tıpatıp uymayan bu sisteme “nevi şahsına münhasırdır” dememiz belki daha uygun olacaktır.⁵⁰

46 YENİÇERİ Celal, İslam İktisadının Esasları, İst. 1980 s.436.

47 TUĞ, Salih, İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı, İst.1984, s.42.

48 HAMİDULLAH, İslam Peygamberi, II/1037.

49 HAMİDULLAH, İslam'a Giriş (Çev: K. Kuşçu) Ank.1965 s.200

50 ESEN, Adem, Sosyal Siyaset Açısından İslam'da Ücret, Ank.1993, s.95.

2-Eyyubiler

Eyyubiler'de muhtaçlara ilaç parasız dağıtılıyordu. Kimsesiz bakıma muhtaç çocuklar ve yabancı fakirler için bakımevleri ve misafirhaneler vardı.⁵¹

3-Selçuklular

Selçuklular döneminde ticaretten alınan bac ve geçiş vergileri kaldırılmış, yol güvensizliğinden kaynaklanan sebeplerden dolayı zarar gören tüccarın zararlarını tazmin etmek amacıyla bir **ticaret sigortası** sistemi oluşturulmuştur.⁵² Selçuklular devrinde kervanlarla yapılan ticari taşımacılıkta malların çalınması, gasp edilmesi, tabii ve diğer sebeplerle hasar görmesi halinde zararın devlet tarafından karşılanması esasına dayalı bir nakliyat sigortası olarak derbend teşkilatı oluşturulmuş, bu teşkilat Osmanlılar devrinde de yaşatılmış ve yaygınlaştırılmıştır.

4-Osmanlılar

a-Derbend: Derbend sisteminin Osmanlılara İlhanlıların tutkavulluk sisteminin etkisiyle geçtiği, derbendcilerin buldukları yerin güvenliğini sağladıkları,⁵³ ihtiyaç halinde yolculara kılavuzluk yaptıkları, bölgelerindeki yolculardan birinin malı kaybolduğu takdirde kendilerinin ödediği⁵⁴, hizmetlerine karşılık bütün örfi vergilerden muaf tutuldukları⁵⁵, yolculardan da geçit akçesi, derbend resmi veya derbend adeti⁵⁶ adı altında bir miktar para veya mal aldıkları bilinmektedir.⁵⁷ *"Ve dahi bir yerde derbend hafızları (sahipleri) olsa dahi taksirat edip hıfzında tekasül etseler ol yollarda zayi olan müslümanların (ebnayı se-bilin; yolcuların) rızıklarını aları bulmazlar ise (Şer' ile tazmin yoksa) tazmin ettireler zira derbendi hıfzedip gözetmek onların üzerine lazımdır."* Kanuni Ka-

Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, Editör: H. D. Yıldız, İst.1992, VI/408.

TURAN, Osman, Selçuklular Zamanında Türkiye, İst. 1971, s.285, 292. Gazneliler gibi Selçuklular da ticari kervanlara askeri muhafızlar koyarak güvenliğini sağladılar, zarara uğrayan kervancının zararı devlet hazinesinden tazmin edilirdi. Büyük İslam Tarihi, VII/206.

"Devlet yol güvenliğini sağlamak için derbentler kurarken..." İLGÜREL, Mücteba, "Eşkîya", DİA, XI/467.

"...o yollarda biri helak olsa veya malı zayi olsa hangi varoşa yakın olursa ol varoşu bekleyenlere tazmin ettireler deyü ümera-i maziye ile bu veçhile muahede etmişlerdir." Bosna Vilayeti Kanunnamesi, m.16, kanun metni için bkz. BARKAN, Kanunlar, s.398.

Örnekler için bkz. BARKAN, Kanunlar, s.141, m.5, s.276, m.18, s.281, m.20, s.283, m.32.

Tanzimata kadar yürürlükte kalan Rumeli Derbend Kanunnamesi metni için bkz. AKGÜNDÜZ, Osmanlı Kanunnameleri, II/357.

Geniş bilgi için bkz. ORHONLU, Cengiz, Osmanlı İmparatorluğunda Derbend Teşkilatı, İst.1990, s.40, 49, HALAÇOĞLU, Yusuf, "Derbend" DİA, IX/162-163.

nunnamesi, m.122.⁵⁸ aynı hüküm Kanuni devri Bosna Sancağı Kanunnamesi, m.301 ve I. Ahmed Kanunnamesi, m.187'de tekrarlanmıştır.⁵⁹ Esasen bu Kanunnameye göre mahalle veya köy içinde bir hırsızlık olur ve sanık yakalanamazsa mağdurun zararı mahalle veya köy halkına tazmin ettirilir (m.77), bir köyün yakınına konaklayan kişinin malı çalınır ve yine sanık bulunamazsa, o köyün halkı tazminden sorumlu tutulur (m.78), Pazar içinde hırsızlık olur ve sanık yakalanamaz ise bu pazarın bekçisine tazmin ettirilir (m.80), kervansaray içindeki hırsızlıkta kervansaraycıya (m.84), yaya, müselleme, yörük ve doğancı (voynuk), vakıf ve mülk olan yere hırsız kaçıp içlerine girse hırsızın onlara buldurulması, bulamazlar veya hırsız teslim etmezler ise hırsızın aldığı onlara ödetilmesi (m.117) hükme bağlanmıştır. Benzer hükümler daha sonra IV. Mehmet Kanunnamesinde de yer almıştır.⁶⁰

b-Ahilik: Osmanlı'da teşkilatlanmış ticaret ve küçük sanayi kesimleri fütüvvet ve ahilik ilkelerine dayalı esnaf birlikleri oluşturmuştur.⁶¹ Ortaçağda İslam Dünyasında doğan fütüvvet anlayışı, ahilik ve lonca teşkilatları güvenliğin temininde önemli rol oynamışlardır.⁶² Anadolu'nun her şehir ve kasabasında mevcut olan ahiler, ahi denen başkanlarının yönetiminde zorbaları yok etmek, yabancılara, gezgin ve misafirlere zaviyelerinde ziyafetler vermek, türkü ve oyunlarla hoş vakit geçirmek, her hususta sosyal yardımlarda bulunmakla kendilerini görevli sayıyorlar, sıkı bir bağlılık ve disiplin içinde yaşıyorlardı.⁶³ Ahilerin kurduğu esnaf ve sanatkar birliklerinin koydukları kurallar, sonraları bu alanda hazırlanan kanunnamelerin temelini oluşturmuştur.

Lonca ya da esnaf-sanatkar birliklerinin Avrupa ülkelerinde sosyal güvenlik alanında gerçekleştirdikleri kendi kendine yardım düzeni İslam ülkelerinde de görülmektedir. Örneğin Osmanlı'da loncaların bu amaçla kurmuş oldukları sandıklara "orta sandığı" ya da "teavün sandığı" denmektedir.⁶⁴ Bu sandıklarca karşılanan sosyal risklerin kapsamı oldukça geniştir. Hastalanan üyelere tedavi yar-

58 Madde metni için bkz. HEYD, Uriel, *Studies in old Ottoman Criminal Law*, Oxford, 1973, s.91, AKGÜNDÜZ, *Osmanlı Kanunnameleri*, IV/318.

59 Kanun metni için bkz. AKGÜNDÜZ, *Osmanlı Kanunnameleri*, VI/487, IX/518.

60 Bkz. Ahmet Lütfi, *Mir'at-ı Adalet*, (Osmanlı Adalet Düzeni, Sadeleştirilen; Erdinç Beylem) İst.1979, s.68, ayrıca bkz. Zanaatkarlar Kanunu (Kanunname-i Ehl-i Hıref) Haz: Abdullah Uysal, Ank.1982, s.74-75.

61 TABAKOĞLU, Ahmet, *Türk İktisat Tarihi*, İst. 1986, s.163.

62 Fütüvvet kendisini halka vakfedip herkese iyilikte bulunma, özellikle cömert olma, konuk sevme, din ve mezhep farkı gözetmeden tüm insanlara sevgi besleme, ihtiyaçlarını gidermeye çalışma, alçak gönüllü olmasıdır.

63 DİLİK, s.30-31.

64 Vakıfların dini karakterli olmasına karşılık, loncaların laik niteliği üzerinde durulmakta ve sosyal yardımla benzerliği vurgulanmaktadır. Bkz. SAYMEN, F. Hakkı, *Yakın ve Ortadoğu Memleketlerinde İhtimai Güvenlik*, İÜHFİM, C:XIX, S:3-4, s.924.

dımı, yaşlanarak işini bırakmış ve muhtaç duruma düşmüş ustalara, hastalık veya sakatlık sonucu iş göremez duruma düşmüş usta, kalfa ve çırakların geçimlerini sağlamak, fakir üyelerin ölümü halinde seviyelerine uygun cenaze töreni yapmak ve üyelere faizsiz kredi vermek bu sandıkların amaçlarındandı.

Usta olan gence sandıktan bu iş için ayrılan fondan bir dükkan açılır, dükkan sahibi olan bu kişi, loncasına, mahallesine ve topluma ebedi bir borç ödeme görevini severek yüklenir, eli açık, hayır sahibi ve yardımsever bir fakir babası olurdu. İşini yoluna koyunca lonca sandığına olan borcunu öder, adağını yerine getirirdi.

Osmanlı'da yardım sandıkları bir meslek kuruluşu olan loncalar içinde başlamıştır. Sandıkların gelirleri, esnafın bağışları, usta ve kalfaların haftalık veya aylık olarak ödedikleri aidatlardan oluşuyordu.⁶⁵ Sandıktan yararlanacak kişiler, çalışanlar ve çalışmayanlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Çalışanlar cüzi bir faiz karşılığı ticarethanelerinin ıslahı, sanatlarının tevsii yahut aletlerinin yenilenmesi için gerekli parayı borç olarak alıyordular.

Çalışmayan üyeler ise hastalık, yaşlılık veya sakatlık sebebiyle mesleklerini icra edemeyenlerdir. Sandık bunlara yetecek miktarda bir gelir bağlıyor, böylece hastalık, yaşlılık ve sakatlığa karşı bir sigorta görevini görüyordu.⁶⁶ Yi-ne üyelerine ölüm ve doğum masraflarını karşılamak üzere yardımda bulunur, böylece işsizlik, doğum, ölüm, hastalık gibi tehlikelere karşı üyeler korunmuş olur, bütün bu hizmetler devletin müdahalesi olmadan yerine getirilirdi.⁶⁷

Bu dönemde aile bir tür üretim ve tüketim birliği oluşturmakta, aile fertlerinden birinin bir hastalık veya kazadan ötürü çalışamaz hale gelmesi veya ölmesi durumunda tarıma dayalı üretim faaliyeti diğerleri tarafından sürdürülmekte idi. Tarım alanındaki çalışma yanında tezgah ve el sanatlarına dayalı faaliyet alanı da bulunmaktaydı. Tümüyle dini sebepler ve esnafın karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma anlayışından doğmuş olan loncaların kurdukları sandıklara orta veya teavün sandığı denirdi. Ayrıca esnaf vakıfları da kurulmuştu.⁶⁸

c-Emeklilik Sistemi: Osmanlılarda devlete hizmeti geçmiş silah altında suç ağartmış veya aldığı yaralardan hizmete iktidarı kalmamış yeniçerilerle vezir, beylerbeyi ve sancakbeyleri gibi askeri ve ilmi sınıftan mazur kimselerin geçimi

⁶⁵ ÇAĞATAY, Neşet, Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, Ank.1974, s.151, DİLİK, s.34, GÜZEL-OKUR, s.12-13, TUNCA, s.59-60, TABAKOĞLU, Türk İktisat Tarihi, s.415.

⁶⁶ SAYMEN, s.924.

⁶⁷ bkz. SAYMEN, s.924-925.

⁶⁸ TABAKOĞLU, Türk İktisat Tarihi, s.414. Avarız, müessesatı hayriye adını taşıyan vakıflar doğuş ve gelişimlerin İslam'ın hayır, iyilik ve yardım çağrısına borçludur. GÜZEL-OKUR, s.32-33. Ayrıca bkz. ŞEKER, s.128-132.

için tekaüt (emekli) maaşı verilir, ⁶⁹ Lütü Paşa Asafnamesinde emeklilik taleplerinin hepsine olumlu cevap verilmemesini salık veriyor; “*Hususası ki, tekaüd vermede ihtimam edip vermeyeler, tekrar yazılmak gerek.*”⁷⁰ Koçibey risalesinde oturak sayısının on bini aştığı ve bunların kuvveti beden sahibi taze kimseler olduğunu belirtmiştir. 1524 yılında çıkarılan Mısır Kanununun 6. maddesi bu hususu şöyle düzenlemiştir; “*Bu cemaat-i Çerakise taifesinin pir ve natuvan olup hidemat-ı padişahiye kadir olamayanlarındanır yevmi ikişer veya üçer akçe ulufe yiyip hazreti padişah-ı hilafetpenah hazretlerinin devam-ı devlet-i ebed peyvend-i ruz efüm dualarına iştigal ederler bunlardan birisi fevt olsa yerine ahardan kimesne yazılmaya meğer yine bu taifeden bölükte olup tekaüt ihtiyar eden kimesne ola. Onun gibi dahi der-i devlete arz oluna ki anda olan numune defterine kaydolunup bölüğünden ihraç oluna. Amma telbis ile müteveffa adına ahar kimesne geçmeye ziyade ihtiyat oluna.*”⁷¹

c-Vakıflar: Vakıf kurumu özellikle İslam dini içinde tekamül ve inkişaf etmiş, ancak vakfın bu dini niteliği onun bir sosyal yardımlaşma sistemi olmasına mani olmamıştır. ⁷² Osmanlı’da çok gelişmiş ve yaygınlaşmış sosyal yardım kurumlarından biri de vakıflardır. Dini, psikolojik, sosyolojik ve ekonomik düşüncelerle kurulan vakıfların sosyal dayanışmayı temin eden kurumlardan olduğu, özellikle kimsesiz ve fakirlerin geçimine tahsis edilen vakıfların insana verilen değeri ortaya koyduğu gibi toplumdaki dengesizlikleri de önleyen kurumlar olduğu görülecektir. Devlete ait bir çok hizmetin vakıflar tarafından yerine getirildiği düşünülünce halkın bir zorlama olmadan devlete olan desteği yanında hali vakti iyi olanların toplumuna karşı vicdan borcunu yerine getirme fonksiyonu da görülecektir. ⁷³

Yukarıda anlatılanlar Osmanlı toplumunun geleneklerinde yer almış ve zamanla oluşmuş kurumlardır. Primli sigorta ise batıda ortaya çıkmış, ithal yoluyla Osmanlı’ya girmiş bir kurumdur. Biz bu kurum üzerinde yapılan doktrin tartışmaları ve mevzuat yoluyla hukuk sistemine girişini konu edineceğiz.

⁶⁹ TUNCAY, s.55-58, GÜZEL-OKUR, s.29. Emekliye ayrılan, iyi hizmetleri karşılığı taltife layık görülen illetli ve ihtiyar yeniçerilerin muvazzaf hizmetten af ve tekaütlük ile çırağ olmasına “oturak” denirdi. Vezir, Beylerbeyi, Sancak Beyleri gibi askeri ve ilmi sınıftan mazul kimselerin geçimine tahsis olunan muvakkat mazuliyet veya tekaüt maaşına “arpalık” denirdi. YAZGAN, Sosyal Sigorta, s.80.

⁷⁰ Tekäüd aylığı olarak Beylerbeyine; 150 akçe, kazaskerlere; 120 akçe, İstanbul Kadısına; 100 akçe, Edirne ve Bursa Kadısına; 90 akçe, sair taht kadılarına 80, mal defterdarına 80, Vezirlere; 200, Sancakbeylerine 70 akçe verilmelidir. Akt. AKGÜNDÜZ, Osmanlı Kanunnameleri, IV/274.

⁷¹ Bkz. BARKAN, Ö. Lütü, XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları-I, Kanunlar, İst.1943, s.359.

⁷² SAYMEN, s.922.

⁷³ Vakıflar hakkında geniş bilgi için bkz. AKGÜNDÜZ, Ahmet, İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi, Ank.1988, ŞEKER, s.97-121.

F-Sigorta Konusunun Doktrin Sahasında Ele Alınışı

1-İbn Abidin

Tespit edebildiğimiz kadarıyla doktrin sahasında meseleyi ilk olarak ele alan İslam hukukçusu İbn Âbidin'dir. (ö.1252/1836)⁷⁴ Reddü'l-Muhtâr isimli hacimli eserinin Kitabı'l-Cihâdin Müste'men babında "sevkerâ" ismini vererek konuyu incelemiş ve şu mütalaayı serd etmiştir: "*Anlattığımız hususlar zamanımızda sık sık sorulan bir meseleye de açık cevap getirmiş oluyor. Mesele şudur; adete göre tacirler düşman yurdunun vatandaşından (harbiden) bir nakil vasıtası kiraladıkları zaman hem kira bedelini veriyorlar, hem de kendi memleketinde oturan harbiye muayyen bir meblağ ki buna sigorta (primi) deniyor. Bunun üzerine vasıtaya yüklenen mal, yangın, batma, yağma vb. gibi sebeplerle zarara uğrarsa o adam aldığı prim karşılığında zararı tazmin ediyor. O adamın İslam ülkesinin sahil şehirlerinde devletin izniyle müstemem olarak oturan ve tacirlerden sigorta primi alan bir temsilcisi (acente) bulunuyor. Denizde tacirlerin malı helak olursa mezkur mümessil bedelinin tamamını (sigorta tazminatı) sahiplerine ödüyor. Kanaatime göre tacirin helak olan malının bedelini alması helal olmaz. Çünkü bu borçlu olmadığı şeyi borçlanmak kabilindedir...*"⁷⁵

Konuyu Mecmûâtü'r-Resâil içinde aynı ifadelerle yeniden ele almış ve sigortanın ademi cevazına Hanefî Mezhebindeki iki meseleden delil getirmiştir. Bunlar ücretli emanetçilik ve yol tehlikesi tazminatıdır. İbn Abidin'e göre sigor-

İslam'ın zuhuru ve inkişafı devirlerinde modern anlamdaki sigorta yoktur, Kuran'da ve hadislerde sigortaya temas eden bir nas, müçtehitlere ait bir içtihat yoktur. ARSEVEN, Sigorta Hukuku, s.16, VEHBE, s.92.

İBN ABİDİN, Muhammed Emin b. Ömer, Haşiyetü Reddi'l-Muhtar ala Dürril-Muhtar, İst.1985, IV/160. Yahudiler arasında faiz kesinlikle yasak olmasına rağmen, bir Yahudi, Yahudi olmayana faizle borç para verebilir. Hicretten önce Medine'de faizcilik yaparak borçlarını ödeyemeyenlerin mülk ve arazilerine el koyan ve böylece zengin olanlar vardı. HAMİDULLAH, Muhammed, İslam Peygamberi (Çev: S. Tuğ) İst.1980, I/616. İslam Yahudilerin bu hükmünü kesinlikle reddetmiş ve faizciliği kesin olarak yasaklamıştır. Ancak Yahudilikteki bu uygulamaya benzer bir şekilde daru'l-harpte bir Müslüman'ın bir harbi ile faiz veya fasit akitlerden birini yapmasını Ebu Hanife ve İmam Muhammed caiz görmüşse de İslam Alimlerinin çoğu bunu benimsememiştir. KÂSÂNÎ, Alaeddin Ebubekir b. Mesud, Bedâi'u's-Sanâi fi Tertîbi's-Şerâi, Beyrut,1982, VII/132. Bu hususta Caferiye mezhebi de Ebu Hanife ve İmam Muhammed gibi düşünmektedir. Ebu Hanife ve İmam Muhammed, "Daru'l-harpte müslüman ile harbi arasında faiz yoktur." şeklindeki Mekhul'un rivayet ettiği hadis ile faiz yasaklanmış olmasına rağmen Hz. Peygamber'in amcası Hz. Abbas'ın Mekke'de faizli işlemler yapmasını yasaklamadığını, Nadir oğullarının Medine'yi terk etmeleri gerekince yahudilerin Müslümanlardan olan vadesi gelmemiş alacaklarını hemen tahsil etmek istiyorlarsa iskonto olarak tahsil edebileceklerini söylemiş olması, Hz. Ebubekir'in müşriklerle bahse girmiş ve bahsi kazanınca konulan malı almasını tasvip etmiş olması vb. delillere dayanmışlardır. Geniş bilgi için bkz. İBN HÜMAM, Kemaleddin, Şerhu Fethi'l-Kadir, Mısır, 1970, VI/39, ÖZEL, Ahmet, İslam Hukukunda Ülke Kavramı, İst.1988, s.168-178, ÖZSOY, İsmail, Faiz ve Problemleri, İzmir, 1993, s.242-245. Çağdaş İslam hukukçuları bu konuda cumhurun görüşünü benimsemektedir.

ta, fasit akitlerdendir. Ancak düşman ülkesinde o ülkenin vatandaşıyla Müslüman arasında akdedilirse o zaman sigorta tazminatını almak helal olur.⁷⁶

İbn Abidin, Müslümanlar arasında yapılacak sigorta akdine dayanarak telef olan malın bedelini almanın caiz olmadığını şu delillere dayandırmıştır;

a) Sigorta İslam'a göre haksız fiilin türlerinden olan kasten öldürme, yaralama, yakma, yıkma, yağma, hırsızlık vb. ile taksirli bir fiil ile örneğin genel bir yol üzerinde çukur açıp birinin düşmesi sonucu ölmesi veya yaralanmasına sebep olma, taksirle ızzar ve geçerli bir borçlanma türü olan kefalet gibi bir sebep olmadan bağlayıcı olmayan bir borçlanmadır.

b) Sigorta ücretli emanetçilik yapan kimsenin yanında telef olan malın tazmini niteliğinde de değildir. Çünkü mal sigortacının elinde değil, nakliyecinin elindedir. Nakliyecinin aynı zamanda sigortacı olsaydı, bu takdirde o emanetçi değil işçi (ecir) olurdu. Emanetçi ve ortak işçi (ecir-i müşterek) kaçınılması mümkün olmayan zararı tazminle yükümlü tutulamaz. Ölüm, suda boğulma ve genel yangın kaçınılması mümkün olmayan durumlardır.

c) Sigorta aldatmanın tazmini niteliğinde de değildir. Çünkü aldatanın tehlikeyi bilmesi, aldatılanın da bilmemesi gerekir. Sigorta şirketi sigortalıyı aldatmak istemez, tehlikenin olup olmayacağını önceden bilemez. Sigortalı veya sigortacı tehlikenin kesin olarak olacağını akit sırasında bilirse zaten sigorta akdi olmaz.⁷⁷

2- Osmanlı Şeyhülislamlığının Fetvası

1870 tarihinde Beyoğlu'nda vuku bulan büyük yangın üzerine Şeyhülislamlıktan sigortanın cevazı hakkında fetva alınmıştır. Bu fetva özetle "her ferdin Allah'ın kendisine verdiği malı muhafaza ile mükellef olduğunu" belirtilmiş, 23 Teşrinievvel 1327 tarihinde Mahmut Celaleddin isimli bir zat Şeyhülislamlıktan sigortanın hükmünün bir dilekçe ile sormuştur. Sigortanın hükmünü ve bu hususları dile getirmek üzere Üniön Şirketi tarafından gönderilen bu müşterinin dilekçesi şöyledir;

Huzur-i Ali-i Cenab-i Meşihatpenahiye maruz-i çakerleridir,

Memalik-i ecnebiyyenin bir mahallinde mesela Fransa'da teşekkül etmiş Üniön namındaki bir şirketle acizleri beyninde hayatta kaldığım halde on beş senenin hitamında vefat edersem vereseme mahalli mezkurdan gönderilip beş yüz adet Osmanlı lirası verilmek üzere bir akit icra etsem yani beher sene maktuan mezkur şirkete otuz bir adet Osmanlı lirası gönderip iş bu on beş sene hitamina

⁷⁶ İBN ABİDİN, Muhammed Emin b. Ömer, Mecmuatu'r-Resail, İst.1325, II/177.

⁷⁷ İBN ABİDİN, Resail, II/175-177, DÖNDÜREN, Hamdi, Ticaret ve İktisat İlmihali, İst.1993, s.168, VEHBE, s.92.

kadar vermiş olduğum meblağın miktarı da dört yüz altmış beş liraya baliğ olsa, bu göndermiş olduğum meblağa mukabil şirketin hissedarını tarafından acizlerinden müddet-i mezkur zarfına almış oldukları dört yüz altmış beş liraya otuz beş lira zammı ile beş yüz lira mezkur şirket tarafından acizlerine mahall-i mezkurdan gönderseler veyahut senevi maktuan göndereceğim otuz bir adet lirayı Osmani'yi bir sene gönderip de vefat etsem şu bir senede gönderdiğim otuz bir liraya dört yüz altmış dokuz lira zammıyla beş yüz adet lirayı Osmani'yi şirketin hissedarını vereseme mahall-i mezkurdan gönderseler böyle bir akdin kabul ve icrasına şer'i cevaz olup olmadığının fetvahane-i alicie tekkik ve bu bapta bir küt-a fetvayı şerife verilmek üzere iş bu istida-i kemteranemin makam-ı müşarun ileyhaya havale buyurulmasını istirham eylerim. Ol bapta emru ferman hazret-i men lehülemrindir.

23 Teşrin-i evvel 1327 (3 Mart 1911)

Sultanahmet'te Kapağası Mahallesi 3 numaralı hanede sakin

Mahmut Celaleddin

Havale buyurulan işbu arzuhal mütalaa olundu. Derunu arzuhalde muharrer akd-i mezkur dar-i İslam'da olmayıp da ber vech-i meşrut memalik-i ecnebiyede kain bir sigorta şirketiyle icra edildiği takdirde şirket-i mezkure rızasıyla vereceği ziyadeyi yani makudin aleyh sigorta bedeli ne miktar meblağ ise onu ahz (almak) helal olur ol bapta emru ferman menlehülemrindir.

Alelusul itası

22 Zilkade 1329 (14 Kasım 1911)

25 Zilkade 1329

Eminü'l-fetva⁷⁸

3-Muhammed Bahit el-Mutiî

İbn Abidin'den sonra Mısır Müftüsü Muhammed Bahit el-Mutiî kendisine Anadolu'dan bu mevzuda fetva sorulması üzerine, bir mektupla cevap vermiştir. İbn Abidin'in yolundan yürüyerek sigortayı fasit akit olarak nitelendiren el-Mutiî insanın başkasına borçlanması için ya kefalet akdetmesi ya da haksız fiil ile zarar vermesi gerektiğini, sigortada helak olan malın sigortacının bir kusuru sonucu helak olmaması sebebiyle kişinin borçlu olmadığı şeyi borçlanması olarak görmüş ve aynı şekilde İslam ülkesinde akdedilmesine karşı çıkmıştır.⁷⁹

78 ARMAĞAN, Servet, İslam Hukukunda Sigorta Konusu ve İki Belge, İÜHF, *Arslanlı Armağanı*, İst. 1978, s.270-271, KARAMAN Hayrettin, İslam'a Göre Banka ve Sigorta, İst. 1981, s.15. KENDER, s.13, YENEL, H. M. Sigorta Endüstrimize Ait Ettütler, İst. 1953 s.11, ARSEVEN, Sigorta Hukuku, s.15.

79 el-Mutiînin bu fetvası Mısır'da 1906 yılında yayınlanmıştır. ez-ZERKA, M. Ahmed, Nizâmu't-Te'mîn, Beyrut, 1984, s.25-26

4-Mısır Müftüsü Muhammed Abduh'un Fetvası

Muhammed Abduh (ö.1323/1905) kendisine sorulan bir soru üzerine sigorta konusunda şu fetvayı vermiştir;

Soru: Amerikan Şirketi müdürü Mutwell Life'in sorusu; bir adamın sigorta şirketi ile anlaşma yaparak, ona muayyen taksitler halinde muayyen bir müddet için bir meblağı ticaret için vermektedir. Bunda kendisi için şans ve menfaat vardır. Şayet bu müddet geçip de o şahıs hayatta kalırsa o müddet içindeki ticaretten hasıl olan kârı ile birlikte bu parayı onlardan geri alacaktır. Bu müddet içinde ölürse ya mirasçıları ya da hayatında kendisine yetki verilen kimse ödediği meblağın ortaya çıkardığı kârı ile birlikte mezkur meblağı alacaktır. Bu şer'an caiz midir?

Cevap: Zikredildiği şekilde bu şahsın bu şirket ile bir meblağ vermek hususundaki anlaşması zımni şirketin bir çeşidini husule getirir. Bu ise caizdir. Bu şahıs için ticarete hasıl olan kâr ile birlikte malını almasına bir engel yoktur. Şayet bu adam tespit edilen müddet içinde ölürse, şirket de onun verdiği parayı işletmişse mirasçılarının veya malında tasarruf hakkı olana mevcut ödeme borcunu ifa etmişse ticaretten elde edilen kârı ile birlikte zikredildiği şekilde meblağı öderler.”⁸⁰

5-İbn Hâzım Ferîd'in Görüşü

Beyanülhak mecmuasında Temyiz Mahkemesi ceza katiplerinden İbn Hazim Ferid isimli bir zat iki sayı devam eden bir makale yazarak sigorta hakkındaki görüşlerini serdetmiştir. Bu görüşleri belli başlıklar altında şöylece özetleyebiliriz:

a-Sigorta Teorisinin Ortaya Çıkışı: “Tabiul-vuku olan şu hallere karşı heyet-i ictimaiyece temin-i emlak meselesi nazar-ı itinaya alınmış ve bunun neticesi olarak sigorta kaziyesi meydana çıkmıştır. Heyet-i ictimaiyece bunda menafî görülerek dairesi hayata, hayvanata kadar tevsi edilmiş...tir.”⁸¹

b-Sigortanın Tanımı: “Bir adamın malını meblağı muayyen mukabilinde kumpanyanın (sigorta şirketinin) zaman-ı tahtına (tazmin sorumluluğu altına) vaz etmesidir”⁸²

c-Sigorta Çeşitleri:

aa)Ücretli (primli) Sigorta; “bir kimse muayyen bir şeyi bedel-i malum mukabilinde sigorta ettirir ve bir zarar vukuunda kumpanya tazminini deruhte

⁸⁰ Aktaran, VEHBE, s.95.

⁸¹ İBN HÂZİM FERÎD, s.633.

⁸² İBN HÂZİM FERÎD, “Sigorta”, *Beyanulhak*, İst.1325, Yıl:1, C:II, No:27-29, s.634.

ederse buna ücretli sigorta derler ki Ticaret-i Bahriye Kanununda mevzu bahis olan sigorta budur.”⁸³

bb)Mütekabil (mutuel) Sigorta: Yardımlaşma düşüncesi ağır basan ve kâr gayesi güdülmeyen bu sigorta şeklinde yönetim, üyelere aittir. Yani “akideyn hem sigortacı hem de sigorta ettirendir.”⁸⁴

cc)Hayat sigortası: “Hayat sigortasından maksat te'min-i hayattır. Vakıa denilebilir ki sigorta ile temin edilen hayat değildir. Belki onun zımındaki menfaat-i maliyedir... Çünkü hayat sigortası insanın tekasit-i malume ile bir nevi hayatını kumpanyaya (sigorta şirketine) satması demektir. Halbuki hür olan adem (insan) kendisini nasıl satabilir. Çünkü mal değildir, rûkn-ü bey' mün'adimdir (satım akdine konu olan mal yoktur). Denilecek ki menfaat-i maliyeyi temin eden sigortacıdır. Binaenaleyh maliyet sigortacı tarafından tasavvur olunmalıdır. Lakin sigortacının bu temini ne mukabilindedir. Hayatını sigortaya vaz eden şahsın a-centeye verdiği paraya müstenit ise bu adeta faizle para ikraz etmek olur.”⁸⁵

d-Aşkın Sigorta: “sigortanın menafii derkâr ise de menfaat-i şahsiyesini menafii umumiyenin haleldar olmasında arayan ve hırs-ı menfaatine mağlup olan erbab-ı denaet için adeta iktisab-ı servet gibi telakki edilmiş, 100 lira değerinde bulunan bir malı eşyayı müstear ile 1000 lira kıymetinde göstererek sigorta kumpanyasının zaman-ı tahtına vaz edip de bilahare kundak vaz-ı ile haneyi ihrak ... her an görülmektedir.”⁸⁶

e-Sigorta Akdinin Özellikleri: aa)Sigorta fasit akitlerdendir.⁸⁷ bb)Sigorta baht ve talihe müstenit bir akittir.⁸⁸ cc)Diğer akitlerden bağımsız yeni bir akit- tir.⁸⁹

f-Sigorta ile Diğer Akitlerin Karşılaştırılması:

aa)Yol tehlikesi tazminatı ve sigorta: “bir kimse diğerine şu yoldan gidiniz, tarik emindir deyip de o adam gösterilen tarikden giderken esnayı rāhda malı ahz edilse yolun emin olduğunu söyleyen kimseye zaman lazım gelmez. Fakat eğer malın ahz olunursa ben zaminim dese o zaman zamin olur, çünkü bu suretle zamanı deruhte etmiştir. Bir kimse değirmene tahn için buğday götürüp de değirmenci makinenin buğday ilka edilecek yerini gösterip şuraya koy deyip buğ-

83 İBN HÂZİM FERİD, s.634.

84 ARSEVEN, Sigorta Hukuku, s.52, KENDER, s.21, İBN HÂZİM FERİD, s.635

85 İBN HÂZİM FERİD, s.682-683.

86 İBN HÂZİM FERİD, s.633.

87 İBN HÂZİM FERİD, s.648.

88 İBN HÂZİM FERİD, s.636.

89 İBN HÂZİM FERİD, s.647.

day sahibi zahiresini oraya boşalttığına o mahal delik olup zahire değirmeni tedvir eden suya karışıp telef olsa değirmenci ilka için emrettiği mahallin delik olduğunu bilse zamân lazım gelir. Halbuki sigortacı sefinenin gark olup olmaya-çağını bilmediğinden tüccarın tağririni kastetmemiştir ki zamânla mahkum edilsin.”⁹⁰

bb)Mudarabe ve Sigorta: Bazı kimseler sigortayı akdi mudarebeye teşbih etmişler ise de bu da ahkam-ı fikhiyeye adem-i vukuf seyyiesinden başka bir şeye haml olunamaz. Çünkü akdi mudarebede mal, rabbu'l-mal canibinden ve amel mudaripten olup ribh beyenlerinde ittihaz ettikleri şarta göredir. Bu surette sahib-i malın kumpanyaya ber mucib-i mukavele verdiği parayı sermaye ve harik vukunda kumpanyanın itfayı harik ve tahlis-i mal hususundaki gayreti amel akdi ile bir akdi mudarebe telakki etmek doğru olmaz.

cc)Ücretli Emanetçilik ve Sigorta: “Mudi vedianın muhafazası için ücret ahz ederse vedia helak olduğu takdirde zaman lazım geleceği Mecellenin 777. maddesi sarahatinden ise de sigorta meselesi bu kabilden değildir.”

dd)Kefalet akdi ve sigorta: “Akdi kefaletle olan tazminat bu meseleye kaabil-i tatbik değildir. çünkü kefalette mekfulün bihin deyni sahih yahut binefsiha mazmun olması lazımdır. Binaenaleyh kumpanya ile vuku bulan akit kefalet değildir. çünkü sigortada kumpanyanın zaman-ı tahtına konan mal sahibinin yedinden çıkmadığı gibi teslimi de vacip olmaz... bu surette sigorta kumpanyasının kefaleti şer'an zaman-ı kefalet değildir.”

ee)Haksız fiil (gasp ve itlaf) ve Sigorta: “tazminat müteaddi ile mütlife lazım gelir. Mesela mal-ı mağsup gasıp yedinde helak olursa kıyemiyattan ise kıyemetini, misliyattan ise mislini mağsubun minhe vermek lazımdır. Halbuki sigorta kumpanyası ne gasıptır, ne de mütliftir, mal-ı mütlefte kumpanyanın cüzi bir dahil, ufak bir taarruzu bile yoktur...”⁹¹

Müellif sigortanın umumi bir ihtiyaç olduğuna dair iddiayı, ihtiyaçların da hususi olsun, umumi olsun zaruret menzilesine tenzil olunacağına dair Mecelle kaidelerini (m.31) hatırlatıp sigortanın böyle bir umumi hacete konu olup olmadığı meselesine cevaplandırma-mış, konu hakkında aynı dergide yazacağını umduğu Mustafa Sabri Efendi'ye konuyu havale etmiştir.⁹²

Sigorta akdinin Osmanlı ülkesinde yapılması ve sigorta tazminatının da yine ülke dahilinde veya yabancı ülkede tediyeye olunması ile akdin yabancı ülkede yapılıp bedelin Osmanlı ülkesinde alınması hallerinde caiz olmayacağını, akit yabancı ülkede yapılır ve bedel de yabancı ülkede alınırsa caiz olacağını belirt-

⁹⁰ İBN HÂZİM FERÎD, s.648.

⁹¹ İBN HÂZİM FERÎD, s.635.

⁹² İBN HÂZİM FERÎD, s.684.

miş, akdin fasit olup yabancının kendi ülkesinde rızası ile malını almanın caiz olduğu gerekçesine dayandırmıştır.⁹³

Müellif yazısını Ticaret-i Bahriye Kanunu üzerine değerlendirmelerle birtirmiştir.⁹⁴

Sonuç olarak; “bazen de sahte bir takım kumpanyalar tarafından efrad-ı millet dolandırılarak mutazarır bulunmaktadır. Mamafih sigortanın heyet-i içtimaiyeye temin eylediği menfaat mazarratı ile tekabül ettirilecek olursa hasârât-ı maddiye zannetmem ki menfaatinin madununda bulunsun.”⁹⁵

6-Mustafa Sabri Efendinin Görüşü

Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi (ö.1954), 21 Şubat 1327 (6 Mart 1911) tarihli Beyanülhak mecmuasında “Din-i İslam’da hedef-i münakaşa olan mesailden sigorta ve kumar” başlığı altında yazdığı iki makalede sigortaya ticarette emniyet ve terakki için zaruret görülmekte olduğunu, yangına karşı evini sigorta ettirenin sigortalı evini koruma konusunda özen göstermeyeceğini ve sigorta konusu malın kıymetini takdir konusunda müşkülât çıkacağını belirtmiş, daha sonra sigortanın karşılayacağı güven ihtiyacının karşılıklı yardımlaşma sandıkları veya şirketleri ile giderilebileceğini, böylece hem sigortalı hem de sigortacı sayılabilecek olan kişilerin mallarını koruma konusunda daha dikkatli davranacaklarını, karşılıklı yardımlaşma sigortasının tazminatının bir teberru olması sebebiyle üyeler arasında maddi ve manevi faydaların olacağını, artan temetuun hissedarlara hisseleri oranında tevzi edilebileceğini söylemiştir.⁹⁶ Mustafa Sabri Efendiye göre;

Reasürans: Halkın mallarını sigorta eden şirketlerin kendi sermayelerini müteselsilen birbirlerine sigorta ettirmeleridir.⁹⁷

Primli sigorta **kumar** özelliği taşır. Kumarda bulunan atalet manalarını takdir için bütün bir memleket ahalisini kumar ile meşgul farz ediniz. Bu veçhile bir müddet aralarında tedavül eden servetin arası çok geçmeden suyunu çekip tükendiğini görürsünüz.⁹⁸

93 İBN HÂZİM FERÎD, s.647-648. Yapılan sigorta akdinin fasit olması dolayısıyla prim ödeme zorunluluğu olmadığını söylemiştir, s.683.

94 İBN HÂZİM FERÎD, s.684-685.

95 İBN HÂZİM FERÎD, s.634.

96 Mustafa Sabri Efendi, Meseleler, s.142-143, ARMAĞAN, Sigorta Konusunda İki Belge, s.252-255, ARSEVEN, Sigorta Hukuku, s.16.

97 Mustafa Sabri Efendi, Meseleler Hakkında Cevaplar (Sadeleştiren: O. N. Gürsoy) İst.1978, s.132.

98 Mustafa Sabri Efendi, Meseleler, s.138. Mustafa Sabri Efendinin sigorta konusunu anladığını, ancak diyar-ı küfürden gelen her şeyin dine aykırı olarak kabul edilmesi zihniyetiyle bunu kumara benzettiği idiası için bkz. ARSEVEN, Sigortanın Tarihi, s.426.

G-Sigortanın Osmanlı'ya Kurum Olarak Girişi

Sigortanın İslam ülkelerine girişi oldukça geç olmuştur. Avrupa'daki sanayi devrimi doğu-batı arasındaki ticari münasebetleri geliştirmiş, Osmanlı ülkesinde oturan yabancı ticaret temsilcileri ithal mallarını sigorta ettirmişler, böylece sigorta İslam ülkelerine girmiştir. Önceleri merkezi Avrupa'da bulunan sigorta şirketleri Osmanlı sahil kentlerinde acenteleri vasıtasıyla gemileri sigortalamışlar, bilahare yerli ortaklar bularak sigorta şirketlerini Osmanlı topraklarında tesis etmişlerdir.⁹⁹ “Bizde sigorta acentesi iptida Sakız'da sonra Dersaadet'te teşekkül etmiş, fakat merkezleri memalik-i ecnebiyede bulunması ve nizamat-ı dahiliyeleri devletçe gayri malum olması hasebiyle bu nevi hisseli komandit ve anonim şirketleri aleyhine dava ikamesi meselesi müşkül bir renk almıştır...”¹⁰⁰

1840 yılından itibaren Osmanlı'da karma ticaret mahkemeleri Avrupa ticaret teamüllerini uyguluyordu. Ülkelerarası ticaret ve ekonomik hayat Avrupa hukuk sisteminin tamamen dışında kalmayı engelliyordu. İmparatorluk dünyanın yeni ekonomik düzenine ayak uydurmak için ilk etapta 1849 yılında 1807 tarihli Fransız Ticaret Kanunu Çamiş Ohannes Efendi tarafından tercüme edildi. 1850 yılında Fransız Ticaret Kanununun 1. ve 2. Kitapları yürürlüğe girdi. Bu kanunda faiz kabul ediliyor, İslam hukukunda yer almayan modern şirketler birer tüzel kişilik olarak düzenleniyordu,¹⁰¹ ancak sigorta mevzuu yoktu.¹⁰²

1864 tarihli Deniz Ticareti Kanununun 11. Faslında yalnızca deniz sigortası ile ilgili hükümler tanzim edilmiştir.¹⁰³

Bu sebeple sigorta başlangıçta tamamen yabancı şirketlerin elinde kalmıştır. Yabancı sigorta şirketlerinin Osmanlı topraklarında acente açması kanuni

⁹⁹ Türk kanunları ve yargı mercilerine bağlı olmayan bu şirketlerin yaptığı faaliyet sonucu şirket merkezi Osmanlı topraklarında olmamasından dolayı vergilerini bile merkezin bulunduğu ülkeye vermişlerdir. ARSEVEN, Sigortanın Tarihçesi, s.425-426.

¹⁰⁰ İBN HAZİM FERİD, s.634.

¹⁰¹ ORTAYLI, İber, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, İst.1983, s.159-160.

¹⁰² Kaza sigortalarına dair hükümler 1906 yılında hazırlanan zeyil ile düzenlendi. Ticaret kanununun pek çok hükmü özellikle faizle ilgili olanlar İslam Hukuku ile çatışıyordu. BOZKURT, Gülnihal, Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi, Ank.1996, s.151, 155.

¹⁰³ Bkz. Düstur, 1. Tertip, C:I, s.466vd. Kanunun 11. Fasil başlığı şöyledir; “Sigorta yani Te'min Keyfiyeti Beyanındadır” m.175, Sigorta Mukavelesini (kontratosunu) şöyle tanımlamaktadır; “Sigorta kontratosu sefer-i bahri tehlikesine uğramalarından ihtiraz olunan şeylere kaza-i bahriden dolayı vukua gelebilecek ziyat ve mazarratın bir miktar-ı muayyene kadar sigorta eden tarafından alınan bedel-i sigortaya mukabil sigorta ettiren tarafa tamamen tediyeye-i tazminin taahhüdünü mutazammın bir mukavele-i bahriyeden ibarettir.” m.176; sigorta mukavelesinin şekli, muhtevası, sigorta değeri, süresi vs, m.180; sigorta edilen malların cinsi ve miktarında veya sigorta mukavelesinde yalan beyan, sahtekarlık vb. hükümleri, m.183; sigorta bedelinin yabancı para birimi ile takdiri m.187; mükerrer sigorta yasağı gibi hususlar düzenleme konusu olmuştur.

şarta ve mali teminata bağlanmadığı gibi kontrolden da uzak olması sebebiyle sigortalar arasında gayri meşru rekabete yol açmıştır.

İlk Türk sigorta şirketi 1893' de (7 teşrinisani 1308) kurulmuş (Osmanlı Sigorta Şirket-i Umumiyesi)¹⁰⁴ bunu diğerleri takip etmiş, ancak Cumhuriyet dönemine kadar sigortacılık büyük ölçüde yabancıların elinde kalmıştır.¹⁰⁵

1906'da Deniz Ticareti Kanununun üçüncü eki olarak neşredilen 25 maddelik kanunla kaza sigortalarına dair hükümler vazedilmiştir.¹⁰⁶ Bu kanunun 16. maddesinde; "Sigorta ettiren emval ve eşyanın muhatara vukuunda kısmen veya tamamen kurtarılması için sigorta ettirenler tarafından ihtiyar olunan her türlü masarif sigortacıya aittir." 865 sayılı ve 1926 tarihli Türk Ticaret Kanununun 954. maddesine göre; "...sigorta ettiren şahıs zararın menî vukuuna veya tenkis veya tahfifine ait tedabiri ittihaz ile mükelleftir." TTK m.1293'e göre ise; "Sigorta ettiren kimse zararı önlemeye, azaltmaya ve hafifletmeye yarayacak tedbirleri almakla mükelleftir." ifadeleri bu yükümlülüğü anlatır.¹⁰⁷

Kapitülasyonlardan faydalanan yabancı şirketlere, gerek deniz gerek kara sigortalarına dair hükümler tatbik sahası bulamamışlar, sigortacılık kontrolden uzak bir şekilde devam etmiştir. Nihayet 1914 de (3 Teşrinisani 1330 tarih ve 49 sayılı) Ecnebi Anonim ve Sermayesi Eshama Münkasim Şirketler ile Ecnebi Sigorta Şirketleri Hakkında Kanun-ı Muvakkat¹⁰⁸ sigortacılığı birtakım kayıt ve şartlara tabi tutmuştur. Bu kanuna göre yabancı ülkelerde mevcut sigorta şirketlerinin Osmanlı ülkesinde şube veya acente açabilmesi için bu şirketlerin anonim veya sermayesi paylara bölünmüş şirket olması, Ticaret Bakanlığına şirketin unvanını, merkezini, uyuşunu, işlemlerinde Osmanlı mevzuatına uygun davranacağına dair taahhüdü, (noterlik veya elçilik yahut da konsolosluktan tasdikli olarak) bildirmesi gerekir. (m.1) Bir şube açtıktan sonra yeni şubelerin açılmasında bu evrakın yeniden verilmesi gerekmez, sadece Ticaret Bakanlığına bilgi vermek yeterlidir.(m.8) Şubenin açıldığı yerler kanuni ikametgah olup ihtilaf halinde ikametgah mahkemeleri yetkilidir. (m.10) ceza hükümleri m.12'de düzenlenmiş, sigorta tazminatının Osmanlı ülkesindeki şubenin bulunduğu yerde ödenmesi hükme bağlanmıştır.(m.20)

¹⁰⁴ Bu sigorta şirketi Şirket-i Umumiye-i Osmaniye ve Dersaadet Su Şirketi'nin müessisi Terno Bey ve Banker Mösyö Rene Bodovi tarafından, Osmanlı mevzuatına tabi olmak şartıyla kurulmuştur. Şirketin dahili nizamnamesi için bkz. ERGİN, V/2977vd.

¹⁰⁵ ARSEVEN, Sigortanın Tarihiçesi, s.428. Ülkemize liberal ekonominin geç yerleşmesi ve dini inançların sigortanın geç girişinde önemli etkenler olduğu vurgulanmıştır. ERGİN, V/2977-2978, ULAŞ, Can Sigortası, s.5.

¹⁰⁶ BOZER Ali, Sigorta Hukuku, Ank.1965, s.12.

¹⁰⁷ Geniş bilgi için bkz. ŞENOCAK, Zararı Önleme ve Azaltma Vecibesi, AHFD, 1995, s.365-424.

¹⁰⁸ Kanun metni için bkz. ERGİN, V/2965vd.

Mütakabil (mutuelle) sigorta şirketlerinin anonim şirket tarzında teşekkül etmeyip, sermayelerinin belli, hisselerinin mevcut ve tertipli olmaması sebebiyle ruhsat için ticari şirketlerin usulüne tabi olmayıp, Ticaret Bakanlığının ruhsatı ile açılabilceği, hükümetçe çalışmasında sakınca görülmesi halinde kapatılabileceği belirtilmiştir.(m.28)

Cumhuriyet devrinde sigortacılık kara ve deniz ticareti kanunlarında düzenlenmiş, sigorta şirketlerinin teftiş ve murakabesine dair 25.6.1927 tarih ve 1149 sayılı kanun çıkarılmıştır. Bu kanunun yürürlüğe girmesinden sonra ilk Türk sigorta şirketleri kurulmaya başlanmıştır.¹⁰⁹ Son olarak 1.1.1957 de yürürlüğe giren TTK. nun 5. Kitabı sigortaları düzenlemekte, 7397 sayılı 21.12.1959 tarihli Kanun da sigorta şirketlerinin murakabesini devlete vermektedir.¹¹⁰

---

109 ULAŞ, s.5.

110 KENDER, s.14.